

УПРАВЛІННЯ КУЛЬТУРИ І ТУРИЗМУ ХАРКІВСЬКОЇ
ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ

ОКЗ «ХАРКІВСЬКА ОБЛАСНА БІБЛІОТЕКА ДЛІ ДІТЕЙ»

Іван Франко та Леся Українка: вектор взаємодії

(до 160-річчя Івана Франка та 145-річчя Лесі Українки)

Методико-бібліографічні матеріали

ХАРКІВ • 2016

**ББК 78.39 (4Укр-4Хар)
Ф 83**

Іван Франко та Леся Українка: вектор взаємодії (до 160-річчя Івана Франка та 145-річчя Лесі Українки) : методико-бібліографічні матеріали / ОКЗ «Харківська обласна бібліотека для дітей»; уклад. Лупіцька В. М. – Х., 2016. – 44 с.

Матеріал підготувала:	Лупіцька В. М.
Редактор:	Загrevська С. М., Мироненко І. Д.
Комп'ютерна верстка:	Должек Н. Ф.
Відповідальна за випуск:	Трохименко Г. В.

© **ОКЗ «ХАРКІВСЬКА ОБЛАСНА БІБЛІОТЕКА ДЛЯ ДІТЕЙ»**
bibl.kharkiv.ua
bibliomiste4ko.kharkiv.ua

Зміст

Сторінки творчого діалогу письменників.....	6
Слобожанські орбіти Івана Франка та Лесі Українки.....	14
До мовних глибин.....	17
Мотив смерті коханої людини в поезії Івана Франка та Лесі Українки.....	20
Список літератури:	
Іван Франко.....	24
Леся Українка.....	26

Крізь простір і час линуть до нас пристрасні слова великого Каменяря та доньки Прометей. 2016 р. Україна відзначає ювілеї великих українців Івана Франка та Лесі Українки, які були справжньою духовною елітою, «обранцями» свого часу.

Завдання І.Франка, Л.Українки, М.Драгоманова, М.Грушевського, В.Винниченка та інших інтелектуалів тієї епохи було надзвичайно складним. Адже вони мали подолати психологічний стереотип суспільства, переконуючи у необхідності становлення не лише етнічної нації, а й політичної.

Однак найбільш показовими видаються долі саме Івана Франка та Лесі Українки, багато в чому схожі, але й багато в чому кардинально відмінні. Розквіт їхньої творчості припадає на кінець XIX – початок XX століття, національні інтереси перебували в одній площині, естетичні смаки хоча й відрізнялися, проте служили заради однієї мети – модернізації української літератури, а значить і культури, думки, свідомості.

Об'єднує цих письменників ще й надлюдська працездатність, надзвичайна відданість ідеалам, постійна боротьба з життєвими негараздами та хворобами.

Сформувавшись як письменники у різних художніх системах, кожен з них обрав свій шлях до сакральної цілі. Як і для Івана Франка, так і для Лесі Українки слово було обрано тим засобом, за допомогою якого мала б реалізуватися «вища ідея» України. Проте для Франка, творче становлення якого відбулося в межах реалістичного мистецтва, слово було лише технічним, якщо можна так твердити, знаряддям для поширення просвіти серед людей, використовується передусім для примноження знань та розуміння соціально-людських законів.

«Іван Франко – найбільш потужна й інтелектуально багата творча особистість другої половини XIX ст., не лише Західної України, а й усієї Європи, письменник-мислитель і енциклопедист, визначний учений. Якщо Шевченко, за формулою Є.Маланюка, став могутнім явленням національної емоції, то Франко – національного інтелекту. Величезна і багатоплідна спадщина Івана Франка повністю не охоплена навіть п'ятдесятитомним її виданням. Вона має мало аналогій, хоча б кількісних, у культурному світі XIX – XX ст. Особливо важливо, що доробок письменника успішно витримав найтяжчий іспит часом і майже не втратив актуальності».

В. Погребенник

У Франковій спадщині близько шести тисяч творів, серед них 10 романів і повістей, близько 100 прозових творів малих форм (новели, нариси, замальовки, акварелі тощо), 11 прижиттєвих поетичних збірок, велика кількість поезій, що не ввійшли до збірок, більше 10 драматичних творів, а також є пісні й опери.

Період з 1885 до 1910 рр. вважаються найбільш плідним у творчості письменника. За цей час були написані такі значні праці з історії й теорії літератури й мистецтва як *«Руський театр у Галичині»* (1885), *«Нариси з української літератури в Галичині»* (1888), *«Історія літератури руської»* (1889), *«Іван Вишенський і його твори»* (1895), *«Варлаам і Йосаф. Старо-християнський роман і його літературна історія»* (1895), *«Із секретів поетичної творчості»* (1898), *«Інтернаціоналізм та націоналізм в сучасних літературах»* (1898), *«Старе й нове в сучасній українській літературі»* (1904), *«Українці»* (1906), *«Маніфест «Молодої Музи»* (1907), *«Історія української літератури»* (1909). Написано близько шести томів наукових праць з

галузі політики, економіки, соціології, суспільствознавства, безліч рецензій, передмов, оглядів тощо. Художніх творів було опубліковано за його життя доволі мало (окрім поезії, яку він активно писав протягом усього життя й друкував у часописах), більшість із написаного побачило світ після смерті письменника. Із відомих творів за життя вийшли «Петрії й Довбушуки» (1875), «Борислав сміється» (1881), «Захар Беркут» (1883), «Похорон» (1890), «Украдене щастя» (1894), «Сон князя Святослава» (1895), «Задля сімейного огнища» (1897), «Перехресні стежки» (1900), «Мойсей» (1905), «Великий сум» (1907), а такі відомі твори, як «Основи суспільності» (незакінчений варіант почав друкуватися у 1894 р.), «Терен у нозі», «Лель і Полель» опубліковані вже по смерті письменника.

Загальний доробок Івана Франка вражає своїм обсягом.

За рік до смерті, перебуваючи в лікарні з паралічем правої руки, Франко пише до своєї доньки, Анни Франко: *«Кожного дня я займаюся літературною працею, рад, що можу писати хоч лівою рукою. За останні роки в мене набралася немала стирта рукописів, готових або майже готових до друку.*

Працюю на запас, або дармо не тратити часу, не маючи змоги знати, яка доля жде наше письменство, але не траплячи віри в його кращу будучину».

* * *

Шлях Лесі Українки був хоч і відмінним від Франкового, проте випробуваннями, що випали на долю письменниці, цілковито дорівнював йому.

Своє покликання й призначення *«працювати задля майбутнього»* вона усвідомила досить рано. Примітно, що свою творчість – поезію, драматургію, переклади, статті – Леся Українка часто називає *«наша справа»*, тобто трактує передусім як роботу. Водночас підхід до цієї «роботи» у неї інакший, ніж у І.Франка. Молодша майже на двадцять років, письменниця переживає своє творче становлення і приходить у літературу вже в період активного зацікавлення модернізмом.

Отже, як і Франко, Леся Українка прямує до «вищої цілі» також за допомогою слова, але для неї це вже не «просвіта», а передусім ідея, яку слід донести до якомога більшого кола людей, огнистий меч: *«Слово, моя ти єдинає зброе, / Ми не повинні загинуть обоє! / Може, в руках невідомих братів / Станеш ти кращим мечем на катів».* Коли Франко лише «розповідав» про майбутнє, то Леся Українка вже пристрасно переконує.

Письменниця, розквіт діяльності якої також припав на період політичного становлення української нації, виявилася не гіршим політиком, ніж Іван Франко.

Більше того, завдяки модернізмові, який поставив на перше місце людську індивідуальність, до неї прийшло усвідомлення, що не може бути незалежної України без незалежної особистості. Наріжним каменем її «політичної доктрини» стає свобода особистості.

Постійні хвороби перетворили життя письменниці на боротьбу за право жити, а відвойоване життя супроводжувала виснажлива інтелектуальна праця.

Невтомно трудилися на ниві української культури Іван Франко та Леся Українка – сили їм давала любов до свого народу та його мови. З їхнім високим словом, писав Олесь Гончар, «...у нашу літературу входили цілі світи».

Пропоновані методико-бібліографічні матеріали допоможуть бібліотекарям гідно представити перед юними читачами постаті великих українських письменників, розширять уявлення про деякі аспекти біографій класиків та дозволять простежити багатовекторність цих життєвих зв'язків та їх творчого надбання.

Сторінки творчого діалогу письменників

Іван Франко був одним із перших, хто запримітив і схвально оцінив талант Лесі Українки. За його посередництва 1884 р. у журналі «Зоря» були опубліковані її перші проби пера – вірші «Конвалія» та «Сафо». Значно ближче із творчістю Лесі І.Франко ознайомився 1887 року під час робо-ти над жіночим альманахом «Перший вінок». Видано цей збірник з ініціативи та на кошти Олени Пчілки і Наталі Кобринської під редакцією І.Франка. У ньому було опубліковано поему Лесі Українки «Русалка» та вірші «Любка», «На зеленому горбочку» й «Поле» («Літо краснее минуло...»). З приводу публікації творів Лесі Українки у альманасі «Перший вінок» Олена Пчілка у березні 1887 р. писала І.Франку, що було б добре додати до поеми «Русалка» редакційну примітку стосовно романтичного характеру твору, наголосити, «що романтичні очертання фантазії» взагалі характерні для творів авторів-початківців.

Вважаючи, що важливою школою для молодого поета є перекладацька праця, І.Франко заохочував Лесю Українку до художнього опанування кращих зразків світової літератури. Він радів появі перекладів творів Г.Гейне, зроблених Лесею Українкою та М.Славинським, допомагав їм порадами, був редактором і керував технічною стороною видання їхньої збірки, що вийшла у світ у червні 1892 р. у серії «Всесвітні твори».

Перша документально зафіксована зустріч Лесі Українки та І.Франка відбулася на початку лютого 1891 р. У цей час юна поетеса разом із матір'ю Оленою Пчілкою були проїздом у Львові, де зупинилися на відпочинок і для залагодження деяких справ по дорозі до Відня, куди прямували задля лікування Лесиної ноги, ураженої туберкульозом кістки. «Перебуваючи у Львові, ми бачились тепер з літературними колами «Зорі», – писала у спогадах О.П.Косач. У цьому журналі, активним співробітником якого був І.Франко, вона публікувала свої вірші та оповідання з 1883 р., а Леся – з 1884 р. У редакції «Зорі» Леся Українка багато спілкувалася з І.Франком, М.Павликом та Н.Кобринською. Розмови велися переважно про політичне життя у Галичині, діяльність радикальної партії, роботу, що ведеться у справі піднесення національної

свідомості селян тощо. Існують відомості про те, що під час цього приїзду до Львова Косачі ходили у гості до подружжя Франків, які в той час мешкали у будинку на вул. Заблікевича, 10. Особливо приємне враження справила Леся Українка на близького друга І.Франка М.Павлика. З цього приводу у листі до М.Драгоманова від 6 лютого 1891 року він писав: *«Недавно була тут Ваша сестра з дочкою... Леся так просто ошеломила мене своїм освітанням та тонким розумом. Я думав, що вона тільки в крузі своїх поезій, аж воно далеко не так. На свій вік це геніальна жінка...»*.

І.Франко з дружиною проваджали Косачів, коли вони їхали до Відня, просили на зворотному шляху заїхати до Львова та зупинитися не в готелі, а в них на квартирі. Приїхавши до Відня наприкінці лютого, Олена Пчілка надіслала Ользі Франко листа, у якому писала: *«Дуже ми дякували Вам цілу дорогу за те, що вирядили нас з запасом від Вашої доброї ласки. Я не знаю, щоб ми робили інакше. Наш поїзд, запізнившись, летів так, що спинявся на одну, на дві мінати на станціях, так що не було чого й думати виходити з поїзда до буфету. Отже, коли б не ваш запас, то були б голоднісінькі до самого Відня – а так їхали собі, як пани, без жодного лиха»*. Також Олена Пчілка просила вислати їхні львівські фото та два примірники *«Першого вінка»*.

У Відні Косачі пробули до 18 березня 1891 року Повертаючись додому, вони, як і обіцяли, заїхали до Львова та зупинилися на квартирі Франків. Про це перебування довідуємось із листа Лесі Українки до брата Михайла, написаного в кінці березня 1891 р.: *«У Львові ми затримались тільки один день, але все ж затриматися було конечно треба, децо розпитали, децо розказали. Я сиділа весь час у Франків, а мама заходила до редакторів та в типографію»*.

Втім, Косачам вистачило часу, щоб ще дужче зблизилися з І.Франком, його дружиною та М.Павликом. Тоді родина Франків була запрошена до Колодяжного на літо.

Як і було домовлено, у середині травня 1891 р. подружжя Франків разом із дітьми мало приїхати на відпочинок у родинну садибу Косачів до Колодяжного на Волині. Незадовго до приїзду Ольга Франко надіслала лист до Олени Пчілки, у якому просила надати їй інформацію побутового характеру: про розклад руху поїздів, вартість квитків, можливість купити продукти на залізничних станціях тощо. Через відсутність Олени Пчілки у Колодяжному відповідь на поставленні запитання написала Леся. У листі, датованому 9 травня 1891 року, вона дала низку практичних порад О.Франко: про переїзд від вокзалу до Колодяжного турбуватися не варто – за ними буде послано візника; молоко можна везти із собою прокип'ячене – не зіпсується; радила не брати з собою служницю, *«бо в нас було би кому доглянути Ваших дітей»*; квитки для дітей віком від 3 до 5 років коштують відсоток вартості квитка для дорослих тощо. *«...А тепер збирайтесь хутенько та й рушайте, – писала Леся, – Вже то, певне, така моя доля, що як тільки приїде до нас на літо хто цікавий, то я мушу втікати десь так, де мені зовсім не хочеться, як би от тепер у ту Євпаторію. Приїздить до нас хутчіш, аби я могла хоч розмовитися з Вами про все як слід»*. Водночас, вона просила привезти їй книжку І.Франка *«Помарніла наша доля»* та інші нові твори письменника.

Приїхавши у Колодяжне, Франки не застали там ні Петра Косача, ні його дружини, які повернулися за кілька днів; вдома були тільки їхні діти. Отже, І.Франко мав удосталь часу для спілкування з Лесею. Як свідчить пізніше листування письменників, а саме лист

Лесі Українки до І.Франка від 31 грудня 1902 року із Сан-Ремо, розмова між ними велася на літературні теми. Іван Якович ділився із Лесею задумами своїх майбутніх творів, зокрема однієї драми, елементи якої пізніше вона впізнала у *«Кам'яній душі»*. У Колодяжному І.Франко гостював тиждень. Улюбленим місцем родинних розмов у садибі Косачів був стіл під велетенським каштаном, обвішаним лямпіонами. Про те, які розмови точилися за цим столом, І.Франко оповідав М.Драгоманову у листі від 8 червня 1891 року, написаному відразу після повернення до Львова.

Окрім інтелектуальних розмов і вирішення громадсько-політичних справ, І.Франко знаходив час і на відпочинок: ловив раків і в'юнів у ставку та ходив по гриби. *«В намулі сажавки водилися раки, – згадувала І.Косач-Борисова, – і я пам'ятаю, як Іван Франко, що гостював у нас зі своєю дружиною і дітьми, із захопленням ловив їх. Пригадую, як він, убраний, бродив у воді, і коли вилазив з води, то, спокійно відривав п'явки, що, бувало, начіпляються йому до босих ніг. На нас, дітей це робило велике враження»*. Схожі спогади про перебування І.Франка у Колодяжному залишила і молодша сестра Лесі Ольга Косач-Кривинюк.

І.Франко був змушений повернутися до Львова для вирішення громадських справ і підготовки до іспиту перед захистом докторської дисертації. Його дружина з дітьми залишалися на Волині до кінця літа і повернулися до Львова лише 6 вересня 1891 року. Олена Пчілка того літа двічі їздила в Крим до хворої Лесі. Без них пані Франкова нудьгувала. *«Я так останніми днями привикла до Вас, – писала вона, – що лишитись на хвилинку без Вас було мені дуже прикро [...] так мені була мила, пожадана Ваша присутність»*. А от діти Франків, яких Косачі жартівливо називали «лисами», у Колодяжному не нудьгували. Тарас Франко згадуватиме, що мати розповідала йому, як під час перебування у Колодяжному він побився з найменшою сестрою Лесі – Ізидорою. Про цю дитячу баталію писала й Лесья Українка: *«Тішуся я, що вдома все гаразд, сподіваюся, що Дроздові бойові рани досі вже загоїлись. Одначе, як бачу, «закордонні брати» завзяті!»*.

Поява Франків на території Російської імперії не пройшла непоміченою у поліцейських колах.

Косачі були суворо попереджені про неприпустимість таких контактів із закордонними «ворогами» у майбутньому і, коли Ольга Франко виявила бажання знову приїхати в Колодяжне, Олена Пчілка була змушена відповісти відмовою (писала, що ніхто не повірить, що це *«родственное свидание»*).

Перебуваючи під враженням неабиякої гостинності родини Косачів, І.Франко наприкінці вересня 1891 року писав Олені Пчілці: *«Пишу цей лист ще під свіжим враженням оповідань моєї жінки про ту безконечну, справді материнську турботу і терпеливість, з якою Ви, зайняті своїми власними клопотами і гризотами, піклувалися ще й моєю сім'єю через усе літо. Я не в силі описати Вам, як глибоко зворушили мене ті оповідання і завстидали не трохи: я добре тямлю, як мало я заслужив на таку Вашу добрість, хоч запевняю Вас, що в моїм поважанні Ви все стояли високо, обіч Вашого брата, а мого найліпшого приятеля. Та все вже якась така фатальність, що я завжди мушу робити прикrostі та клопоти тим, котрим найбільше завдячую»*.

Наприкінці вересня 1891 року Олена Пчілка звернулась до І.Франка із проханням зайнятися виданням поезій Лесі Українки. Відповідь письменника не змусила довго на себе чекати. Він писав, що *«готов узятися за нього і зробити його швидко своїм коштом у «Літературно науковій бібліотеці» або й особно»* і просив Лесею якнайшвидше присилати план книжки і самі вірші. Також він радив містити у

збірці тільки оригінальні твори й уникати перекладів. Водночас, наприкінці вересня 1891 року, І.Франко повідомляв про початок видання *«Антології європейських поетів»*, у якій найближчим часом мали вийти збірки творів Г.Гейне та В.Гюго, і звертався до Лесі із проханням зробити переклад окремих творів із *«Легенд віків»* В.Гюго. Він постійно заохочував молоду поетесу до перекладацької роботи та високо оцінював якість її перекладів – як прозових, так і поетичних. *«Прекрасний переклад!»* – писав він М.Драгома-нову про її переклад статті Верна про релігію. У листі від 1 січня 1895 року письменник просив М.Драгоманова залучити Лесю Українку до перекладу *«Торквемади»* В.Гюго: *«Я дуже бажав би напечатати сю драму по-нашому, і думаю, що кращого переводчика не найду»*.

Навесні 1892 р. Леся Українка підготувала до друку збірку своїх віршованих творів, що згодом була видана під назвою *«На крилах пісень»*. 20 квітня 1892 року, надсилаючи І.Франкові першу частину рукопису, вона просила видати збірку за зразком перекладів Г.Гейне, що побачили світ у Львові дещо раніше, а також самостійно зробити остаточну коректуру книжки, сподіваючись, що *«то вже буде мені та певність, що хоч у моїх віршах і є помилки поетичні, то не буде друкарських»*. Слідом за листом Лесі Українки на адресу Франків надійшов ще один лист – від Олени Пчілки (був адресований О.Франко). У ньому висловлювалися наступні побажання до видання: книжка має бути надрукована у такому самому форматі і таким самим шрифтом, як і переклади Г.Гейне, накладом у 600 примірників; кожен новий вірш має починатися на новій сторінці, за винятком тих випадків, коли при переписуванні вірші йдуть один за одним; особлива увага має бути звернена на коректуру. Косачі настільки сильно прагнули убезпечити першу збірку Лесі від граматичних помилок, що на їхнє прохання І.Франко не тільки вичитував надруковане сам, а й носив для правки ще й О.Огоновському.

У жовтні 1892 року І.Франко виїхав до Відня для складання докторських екзаменів. З цього часу майже всю роботу над збіркою *«На крилах пісень»* Лесі Українки (читання окремих коректур, вирішення фінансових питань тощо) взяла на себе О.Франко. У середині жовтня 1892 року вона повідомила чоловіка, що Косачі надіслали чергову частину рукопису.

Невдовзі збірка поезій Лесі Українки була готова до друку й у середині березня 1893 р. побачила світ. У статті *«Наше літературне життя в 1892 році»* (*«Зоря»*, № 1–2 за 1893 р.) І.Франко дав надзвичайно високу оцінку першого видання творів Лесі Українки, класифікувавши її як *«найважніший здобуток поетичний нашої літератури за 1892 рік»*.

Відгукувався він і на вихід інших творів Лесі Українки. Так, 29 червня 1894 року у газеті *«Kurjer Lwowski»* з'явилася його невеличка рецензія на поему *«Роберт Брюс, король Шотландський»* із прихильною оцінкою твору. *«Чудова мова, гладка форма і чарівність правдивої поезії цього твору, – писав І. Франко, – робить його справжньою перлиною у новітній українській поетичній літературі»*.

Коли наприкінці 1893 р. І.Франко готував видання нового журналу *«Житє і слово»*, однією з перших він запросив до співпраці Лесю Українку.

На запрошення взяти участь у журналі Леся відгукнулася відразу і в листі до Каменяра від 11 жовтня 1893 року сказала про свій намір опублікувати у *«Житті і слові»* купальські пісні, зібрані у Ковельському та Звягельському повітах Волинської губернії. Там само вона з'ясовувала технічні деталі (чи можна подати разом із піснями нотні мотиви, які мав відредувати М.Лисенко. 49 купальських пісень, разом із коротеньким вступом про те, як саме справляють Купала в кожному із зазначених

повітів, були опубліковані у 2-й і 3-й книгах першого тому «Життя і слова» за 1894 р. під назвою «Купала на Волині». І.Франко також опублікував у часописі низку поетичних творів Лесі Українки («Грішниця», «О, знаю я, багато ще промчить», «Хвилина розпачу» (1897 р., т. 6, кн. 5, 6); «На вічну пам'ять листочкові, спаленому приятельською рукою в непевні часи», «Слово, чому ти не твердая криця», «Fiat pox!» (1897, т. 6, кн. 1); «Давня казка» (1896, т. 5, кн. 6) та прозовий твір «Притча про чотири перстні» (1894, т. 2, кн. 1).

Досить відомою та докладно дослідженою в історичній літературі є полеміка між І.Франком та Лесею Українкою з приводу поглядів на поступ національного руху в Галичині та Наддніпрянщині. Виступи обох громадських діячів характеризувалися надмірною гостротою та відвертістю, що, очевидно, було пов'язано як із недостатньою поінформованістю сторін про їхню політичну позицію та особисту участь у громадському житті України, так і небажанням відмовлятися від власних політичних переконань.

Полеміка почалася зі статті І.Франка «З кінцем сезону», опублікованої у IV книзі журналу «Житє і слово» за 1896 р., де він закликав усе свідоме громадянство до систематичної праці серед народу та різко розкритикував українських радикалів (до яких у той час близько стояла Леся Українка) за те, що вони надмірно зосередилися на абстрактному теоретизуванні, яке зрештою призвело до глибокого розриву між інтелігенцією та народом.

Публікуючи у третій книзі журналу «Житє і слово» за 1897 р. статтю Лесі Українки «Не так тії вороги, як добрії люди», І.Франко помістив поряд свою відповідь на неї під назвою «Коли не по конях, то хоч по оглоблях». Статтю І.Франко розпочав низкою спростувань, оскільки вважав, що Леся Українка як автор полеміки не цитує його дослівно, а вкладає в його уста такі речі, яких він не говорив.

Позиція, яку зайняв І.Франко, була не такою твердою, як на початку дискусії. Висловлені ним думки щодо погляду на проблеми сучасності та перспективи майбутнього у багатьох аспектах перегукувалися із твердженнями Лесі Українки. Остання вирішила не відповідати на статтю І.Франка, і полеміка припинилася. Тож цей випадок «непорозуміння між своїми» не призвів до розриву стосунків з Лесею Українкою.

Значна частина дослідників вважають, що полеміка Лесі Українки та І.Франка ґрунтувалася виключно на розходженнях у поглядах на український національний рух і не мала впливу на особисті стосунки.

Упродовж 1897 р. листування з І.Франком Л.Українка справді не вела, оскільки відомості про обставини його життя та громадської діяльності отримувала від інших адресатів.

Наприкінці 1897 р. І.Франко, маючи великі борги, був змушений припинити видання журналу «Житє і слово». На місці закритого часопису постало видання Наукового товариства ім. Шевченка у Львові – журнал «Літературно-науковий вісник», що також мав виходити під редакцією І.Франка. Цю новину він повідомив у листі Олені Пчілці 2 грудня 1897 року. Лист про заснування вісника і запрошення до співпраці Франко надіслав і Лесі Українці.

Співпраця Лесі Українки із «Літературно-науковим вісником» була тривалою. На сторінках журналу уперше побачили світ такі її ліричні твори, як «Порвалася нескінчена розмова», «У пустині», «На столітній ювілей української літератури», цикл поезій «Ритми» («Де поділися ви, голоснії слова...», «Чи тільки ж блискавицями літати...», «Якби оті проміння золоті...», «Хотіла б я уплисти за водою...», цикл

«Хвилини» (де були вірші «Якби мої думи німії», «Ви щасливі, прекрасні зорі», «Талого снігу платочки сивенькі»), філософська поезія «Напис в руїні», поема «Одержима» та інші.

Наступного, 1898 р., за ініціативи В.Гнатюка було організовано широке святкування 25-річчя творчої праці І.Франка. Тоді вийшли бібліографія творів письменника за чверть століття та збірник *«Привіт доктору Івану Франку в 25-літній ювілей літературної діяльності складають українсько-руські письменники»*. Леся Українка вшанувала Каменяра поданими до збірника поезіями *«Товаришиці на спомин»* і *«Співець»* (опублікований під назвою *«Поет під час облоги»*). Велику прихильність до свого «вельмиша-новного товариша», «собрата» і «учителя» висловила Леся і в листі від 9 жовтня 1898 року, де писала: *«Хоч трошки завчасне (урочистості відбулися у Львові 30 жовтня 1898 р.), але вже при сій «оказії» повинію Вас з юбілеєм, шкода тільки, що не можу тепер відповідного стилю добрати, бо дуже спішуся. Була б я рада, коли б могла сама прийти на Ваше свято, може, тоді щире стискання руки заміню б слова. Та що там стиль! Ви знаєте, що я щиро поважаю Вас і Ваш талант, а знаючи тяжку долю українського поета, «рада б неба прихилити», аби та доля політичала. Щастя Вам, Боже на кожній дорозі! Щиро поважаюча Вас Леся Українка»*.

Іван Франко не забував про Лесю Українку у своїх чисельних літературних оглядах і літературно-критичних статтях. Так, у двох статтях, опублікованих чеською мовою, він називає її «талановитою поетесою» та віддає перше місце у ліричній творчості за 1899 р.; у статті *«Із чужих літератур»* характеризує зроблений Лесею переклад поеми Г.Гейне *«Атта Троль. Сон літньої ночі»* як «майстерний»; у статті *«Українсько-руська література і наука в 1899 р.»* згадує про *«чудові поезії Лесі Українки»*, зараховує її збірку *«Думи і мрії»* до кращих надбань української літератури минулого року. У статті *«Южнорусская литература»*, що міститься у 81-у томі *«Энциклопедического словаря Брокгауза и Эфрона»*, І.Франко на перше місце серед українських поетів-ліриків останньої чверті ХІХ–поч. ХХ ст. поставив Лесю Українку, зауваживши, що у неї *«нота глубокой гражданской скорби сливается с энергической решимостью бороться за осуществление высоких идеалов и с несколько аскетическим отрешением от личных удовольствий»*.

У свою чергу, Л.Українка присвятила І.Франкові цикл поезій *«Сльози-перли»*, три вірші з якого вперше під заголовком *«Ридання»* надруковано у журналі *«Народ»* за 1891 р. У листах до І.Франка (на жаль, кореспонденція Каменяра до поетеси не збереглася чи не знайдена) вона зверталася до свого адресата з глибокою повагою, – кожен лист починається так: *«високоповажний добродію»*, *«вельмишановний товаришу і добродію»*, *«дорогий собрате»*, *«дорогий учителю»*, – а закінчувався переважно виразами: *«з глибоким поважанням»*, *«завжди прихильна до Вас»*, *«щиро поважаюча Вас»*, *«Ваша товаришка Леся Українка»*.

За свідченням Климента Квітки, Леся Українка *«Франка дуже поважала і любила з ним розмовляти, вважала його за дуже інтересного, розумного і дотепного розмовника і дуже тямущого радника. Переїздячи через Львів, завжди до нього заходила. Подивляла його розум, великі знання і незвичайну працьовитість [...] У відношенні її до Франка було багато звичаєвої пошани молодшого до старшого, і через те, коли вона й знаходила щось в його творах не до ладу, то висловлювалась якось обережно і неначе з ніяковістю і соромливістю. В цілому ж в оцінці творів Франка вона не розходила з звичайними поглядами нашої освіченої громади: дуже високо ставила його вірші й поему «Мойсей», з признанням відносила до дрібних прозаїчних оповідань і не дуже до більших»*.

Чергова зустріч І.Франка і Лесі Українки відбулася у квітні 1901 року. Мандруючи до Чернівців, Леся впродовж чотирьох днів перебувала у Львові, отож мала час, щоб відвідати подружжя Франків.

За короткий час шляхи письменників перетнулися знову. Цього разу місцем зустрічі стало с. Криворівня, куди Леся Українка, подорожуючи Буковиною і Галичиною, завітала перед 19 липня 1901 року. і де у той час відпочивали подружжя Франків і Гнатюків.

Під час цієї зустрічі письменники обговорювали творчість О.Кобилянської. І.Франко «дуже хвалив» її «писання» і пообіцяв підготувати передмову до оповідань німецькою мовою.

Наступна зустріч Лесі Українки з І.Франком відбулася того ж місяця у Буркуті. Він завітав до неї у компанії своїх товаришів.

На початку вересня 1901 року Леся Українка планувала навідатися до Львова для вирішення деяких видавничих справ, про що повідомляла І.Франка двома короткими листами від 1 і 3 вересня 1901 року. Утім, силою обставин була змушена 7 вересня вирушити до Києва. Цього ж дня Леся написала І.Франкові листа, у якому просила простежити за публікацією перекладів літератури соціалістичного спрямування.

Наприкінці листопада 1901 року, під час переїзду на лікування до італійського міста Сан-Ремо, Леся Українка знову була декілька днів у Львові. Однозначної відповіді на питання, чи бачилася вона з І.Франком, немає. Цього разу поетеса зупинилася у М.Кривинюка цілий вечір проспере-чалася із М.Ганкевичем та І.Трушем. Вони захоплювалися І.Франком, його універсальним талантом, завдяки якому він міг однаково якісно робити будь-яку роботу, навіть буденну та чорну. У цій дискусії Леся Українка стала на сторону свого товариша й учителя. Вона стверджувала, що саме така буденна робота перешкоджала йому повністю розкрити свій талант, здійснити всі творчі задуми.

Останній раз поетеса була у родинному колі Франків 9 жовтня 1902 року, гостювала у їхньому новому будинку, що на вул. Понінського, 4 (нині це будинок за адресою вул. І.Франка, 152; тут розміщується його літературно-меморіальний музей). Про свою зустріч із Каменярем і враження від нового помешкання вона писала у листі до матері 10 жовтня 1902 року: *«Далеко дуже той дім, аж за містом. Місце гарне і хата нічого собі (я, звісно, суджу по виду, а чи практично збудовано, того не знаю), вони вже там живуть [...], ледве устроїлись, в хатах дуже порожньо»*.

Востаннє І.Франко та Леся Українка бачилися у першій половині червня 1903 року. Тоді вона перебувала у Львові недовго, менше двох днів, мешкала у М.Павлика. Про зустріч із Франком Леся писала у листі до М.Кривинюка: *«Франко сам прийшов до мене в хату Павлика, пив з ним чай і балакав зовсім приязно»*.

З цього часу письменники спілкувалися між собою лише за допомогою листів. Особливо багато їх було 1903 р. У цей час Леся Українка отримала пропозицію від видавництва *«Донская речь»* перекласти російською декілька прозових творів І.Франка. У листі від 19 червня 1903 року вона звернулася до Каменяра за дозволом на здійснення цих перекладів та повідомляла, що видавництво не комерційне, а переслідує лише культурно-просвітницьку мету, отже великих капіталів не має, а тому платить лише перекладачам (із розрахунку 15–20 руб за 50 тис. знаків). Вважаючи, що у такому разі авторські права І.Франка будуть порушені, Леся Українка пропонувала йому відсоток від авторського гонорару та обіцяла домовитись

із видавництвом про певну кількість авторських примірників для нього. Дозвіл перекладати Леся отримала наприкінці липня 1903 року.

У другій половині 1903 р. у видавництві «Донская речь» окремими книжками було видано оповідання «На дне», «Сам виноват», «Хороший заработок». Роботу над перекладом творів Франка Леся Українка продовжувала і в 1904 р., коли у тому ж видавництві були опубліковані «К свету!», «Леса и пастбища» та «История тулуна».

З 1904 р. і аж до смерті Лесі Українки контакти обох діячів мали нерегулярний характер. У цьому контексті варто згадати останній лист Лесі Українки І.Франкові – запрошення до співпраці з Київською «Просвітою», який вона як товариш голови товариства підписала 16 січня 1907 року. У квітні 1909 року хворий І.Франко за збігом обставин був у Києві на похороні П.А.Косача. Цей епізод із життя двох родин добре запам'ятала Ольга Косач-Кривинюк, яка у своїх спогадах пише: *«Коли згадую Івана Франка, то зараз в моїй уяві повстає образ, як я бачила його востаннє: це було 1909 р., 4/IV, через день після смерті мого батька. Франко стояв у нас у хаті близько домовини з тілом батька і слухав панахиду; рясні сльози котилися йому по обличчю, і він не міг їх втерти своїми хворими вже тоді руками»*. Утім, під час останнього візиту І.Франка до Києва його зустрічі із Лесею Українкою не було і не могло бути: важко хвора письменниця впродовж усієї першої половини 1909 р. безвиїзно перебувала у Грузії на лікуванні.

Окремо варто згадати про участь Лесі Українки у підготовці святкування 40-річчя літературної діяльності І.Франка: вона, разом із В.Гнатюком, О.Кобилянською, М.Коцюбинським, В.Стефаником, С.Томашівським, І.Трушем та ін., входила до складу організаційного комітету, підписалася під відозвою письменників, художників і вчених України до громадськості із закликом зібрати кошти на ювілейний дар І.Франку, надіслала до збірника *«Привіт І.Франкові в сорокаліття його письменницької праці. 1874–*

1914» казку *«Про велета»*, поезією *«Що дасть нам силу»* та легенду *«Орфееве чудо»*, що були опубліковані під спільною назвою *«Триптих»*. Важкохвора Леся Українка не могла відмовити І.Франку у ювілейному привітанні. З цього приводу у листі до сестри Ольги від 3 лютого 1913 року, вона писала: *«Не прийняти участі в цьому збірнику здавалось мені просто морально неможливим»*.

Каменяр вважав, що Леся Українка – поет *«з Божої ласки»*, а вона його – *«феноменальним робітником пера»*.

Іван Франко був перший, хто відкрив та допоміг визнанню таланту Лесі Українки, друкуючи її твори. Він був редактором і видавцем, хто не просто розгледів і підтримав талановиту поетесу, а сприяв її такому розвитку, що її поезія стала тим поштовхом до високих перемог, а для громадян – заохоченням у боротьбі за свої людські права, волю і національну честь.

Слобожанські орбіти Івана Франка та Лесі Українки

Іван Франко не відвідував Харкова, але протягом усієї своєї діяльності був тісно пов'язаний з нашим містом. Великий поет високо цінував роль Харкова в справі національного відродження, розвитку української культури: *«...перші міцні проблиски відродження української літератури з'являються на лівому березі Дніпра – в Полтаві і Харкові»*. Він досліджував розвиток театральної справи на Слобожанщині, роль харківських журналів та альманахів, що започаткували українську пресу. Альманах І.Бецького *«Молодик»* був у його бібліотеці.

Філософа і поета Г.С.Сковороду І.Франко вважав найвизначнішим діячем української культури XVIII ст. Відзначаючи Харків як центр українського романтизму, він цікавився творчістю Л.Боровиковського, А.Метлинського, а також діячів науки і літератури, що починали свій творчий шлях у нашому місті – І.Срезневського, М.Костомарова та ін. У літературознавчих дослідженнях І.Франка бачимо інтерес до поезії і перекладів з польської мови П.Гулака-Артемовського, неоднозначну оцінку творчості Г.Квітки-Основ'яненка.

Тісні творчі контакти єднали Франка з його сучасниками – харківськими літераторами. Великий Каменярь сприяв публікації їхніх творів у галицьких часописах, а його вірші увійшли до виданого у Харкові літературно-художнього альманаху *«Складка»*. І.Франко першим підтримав і пропагував творчість поета-революціонера, уродженця Харківської губернії П.Грабовського, який зі свого 38-річного життя 20 років провів у тюрмах і на засланні. Були особисто знайомі і тривалий час листувалися з І.Франком Б.Грінченко, Г.Хоткевич, родина Алчевських. Таке спілкування сприяло зміцненню єдності українців Наддніпрянщини і Західної України. Іван Франко відкрив талант нашого земляка Бориса Грінченка як поета. Вони часто дискутували між собою, але при цьому були одностайними у прагненні розвитку української культури, в боротьбі за творення, чистоту та єдність української літературної мови.

Г.Хоткевич, перебуваючи у еміграції на Галичині, неодноразово спілкувався з І.Франком, демонстрував і свою кобзарську майстерність. Пізніше з ініціативи Г.Хоткевича в Харкові – тодішній столиці Радянської України – відбулося широке вшанування Великого Каменяря з нагоди 10-річчя від дня його смерті, а сам Г.Хоткевич підготував концерт, написав музику до низки франківських поезій.

Христина Алчевська називала І.Франка своїм учителем, перекладала його твори російською мовою для ширшої популяризації, а в роки Першої світової війни намагалася матеріально підтримати великого поета, котрий опинився в надзвичайно скрутному становищі.

Тісні творчі зв'язки єднали поета з харківськими вченими, особливо тими, котрих він вважав «українцями родом і симпатіями» – О.Потебнею, М.Сумцовим, Д.Багалієм. Видання Харківського історико-філологічного товариства широко використовувались у його науковій діяльності. І.Франко високо цінував праці О.Потебні із славістики та етнографії, діяльність його учня М.Сумцова, з яким тривалий час листувався і співпрацював, а також цікавився дослідженнями Д.Багалія.

Саме М.Сумцов одним із перших виокремив етнографічні студії І.Франка, відзначивши їх у надрукованій у журналі «Киевская старина» статті «Современная малорусская этнография». Інтерес М.Сумцова до творчості, наукових студій І.Франка був довготривалим, що засвідчує листування, збережене в архівах. Зокрема, 1906 р. М.Сумцов у зв'язку з 50-річчям від дня народження І.Франка надіслав ювіляру привітання, в якому високо оцінив його наукові заслуги та побажав нових творчих успіхів. 18 серпня того ж року учений опублікував у газеті «Южный край» велику статтю «И.Я.Франко», у якій визнавав героя свого дослідження кращим журналістом, етнографом, знавцем старовинної української літератури російсько-української частини Галичини. М.Сумцов у вересні 1906 року подав доповідну записку «Иван Яковлевич Франко» Раді історико-філологічного факультету Харківського університету про літературну й наукову діяльність І.Франка, у якій обґрунтував мотиви обрання того почесним доктором російської словесності університету.

М.Сумцов зробив висновок, що за кількістю та якістю виданих матеріалів І.Франко посідає одне з найпочесніших місць у слов'янській науці.

16 вересня 1906 року факультет одногосно підтримав пропозицію обрати І.Франка почесним доктором російської словесності університету. 19 жовтня 1906 року ректор університету Д.І.Багалій інформував попечителя навчального округу про ухвалу Ради університету й просив його затвердити І.Франка почесним доктором російської словесності.

У Музеї історії Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна зберігаються документи, пов'язані з присудженням І.Франкові звання почесного доктора Харківського університету – свідчення наполегливої праці наших земляків, спрямованої на гідне вшанування Каменяра.

У листі від 30 листопада 1906 року Д.Багалій писав І.Франкові: *«Милостивый государь, Иван Яковлевич. Совет университета, согласно представлению историко-филологического факультета и на основании 10 пункта параграфа 3 статьи 89 университетского Устава 1884 года в заседании 20 сентября сего 1906 года возвел Вас в степень доктора русской словесности без испытания и представления диссертации, о чем представил на утверждение господина Министра Народного Просвещения. Ныне господин Министр Народного Просвещения предложением от 13 ноября за № 23541 уведомил, что он утвердил Вас в степени доктора русской словесности без испытания и представления диссертации. Сообщая о сем, со своей стороны шлю сердечный привет новому доктору honoris causa».*

Донька письменника Анна Франко-Ключко згадувала реакцію батька на цю акцію: *«Він це сприйняв як належний трибут від харків'ян, які поважали його більше, як львів'яни – його ближчі земляки».*

Варто не забувати і про родинні зв'язки І.Франка з Харківщиною. Його дружина Ольга Хоружинська – донька поміщика Сумського повіту, народилася у селі Бірки Харківської губернії та закінчила Харківський інститут шляхетних дівчат. У подальшому не втрачала зв'язків з рідним краєм. Наймолодший син Франків Петро в 1930-х рр. жив з родиною в Харкові і працював у політехнічному інституті.

У Харкові зберігається частина листів поета й інші документи, а також значна кількість матеріалів, що стосуються життя і діяльності відомих харківських учених і літераторів, котрі співпрацювали і спілкувалися з І.Франком.

Певним чином і Леся Українка пов'язана зі Слобожанщиною. У квітні 1889 року вісімнадцятирічна

Лариса Косач разом зі своєю матір'ю Ольгою Косач (більше відомою під письменницьким псевдонімом Олена Пчілка) приїхала до Харкова. Основною причиною приїзду була спроба знайти ефективне лікування невиліковної хвороби – туберкульозу кісток, від якого Леся страждала з дитинства. У той час у Харкові жив її рідний дядько О.П.Драгоманов.

Про перебування в Харкові відомої української поетеси можна дізнатися з роботи її сестри О.Косач-Кривинюк *«Леся Українка. Хронологія життя і творчості»*, що вийшла в Нью-Йорку 1970 р. У ній розповідається про лікування Лесі у народної цілительки на Слобожанщині. У родині Косачів неодноразово обговорювалося це питання, про що свідчить лист Лесі до її бабусі, написаний на початку 1889 р. У листах О.Пчілки цього періоду теж вказується, що вона повезе дочку до сумської баби, а на зворотному шляху із Сум вони заїдуть до Саші (О.Драгоманова) в Харків. За свідченнями сестри, у другій половині квітня – на початку травня 1889 року Л.Українка лікувалася на Слобожанщині у народної цілительки баби Параски, яка жила на хуторі Косівщина біля Сум. Про цей хутір Леся вже на Волині написала твір *«Весняні співи»*, датований 1 грудня 1889 року. Як і планували, Леся з матір'ю заїхали до Харкова до О.Драгоманова. Той працював лікарем психіатричної клініки Олександрівської лікарні і мешкав у будинку купця Лисикова по вулиці Сумській, 6. Тоді це було невелике двоповерхове житло, яке пізніше перебудували на ошатний прибутковий будинок, що зберігся до нинішніх днів і є однією з архітектурно-історичних пам'яток міста.

Тут вона знайомиться з місцевою інтелігенцією – літераторами, музикантами, молодими акторами, і, можна припустити, відвідує поетичні вечори та театральні постановки.

У родини Косачів була надія, що в місті, яке стало науковим центром Лівобережної України, знайдуться фахівці, здатні призупинити прогресуючу хворобу.

Очевидно, за порадою О.Драгоманова, Л.Українка в Харкові була оглянута професором Грубе, який категорично заперечував хірургічне втручання, радив відвезти хвору влітку до Одеси на грязьові ванни, призначив морське купання і курси масажу. На жаль, рекомендоване лікування не мало успіху. Восени того ж року, в листі братові, Л.Українка писала, що масаж знищив усю поправку, отриману в баби на Косівщині і на Лимані.

Наприкінці травня 1889 року. Леся Українка з матір'ю виїхала з Харкова через Київ до Колодяжного.

Нетривалий період перебування на Слобожанщині залишив у тонкій душі поетеси незабутній слід, вона неодноразово згадує край у своїх творах і листах рідним. Люди, природа і динамічний дух міста вразили дівчину і стали образами для ряду творів великої поетеси, без творчості і наукової діяльності якої складно уявити сучасну українську культуру.

Улюблений брат Лесі Михайло Косач працював з 1901 р. приват-доцентом кафедри фізики і метеорології Харківського університету. Тут розквітнув його талент як організатора. М.Косач фактично став засновником метеорологічної служби на Харківщині. Крім того, викладав загальну фізику у ветеринарному інституті та в школі технічного товариства. Автор кількох праць із математики і фізики, зокрема: *«Деякі уваги до передбачення погоди Демчинським»* і *«Положення осьової лінії в електричних циклонах»*. Помер М.Косач внаслідок ураження інфекційною хворобою 16 жовтня 1903 р. на 35-му році життя у Харкові.

До мовних глибин

Просвітницьку роль перекладів І.Франко розумів дуже широко. Він вважав, що знання іноземних мов потрібне кожній людині.

Іван Якович не тільки чудово писав твори, а ще й перекладав їх. Ще у гімназії вивчив п'ять мов. Писав вірші українською, польською, німецькою, з грецької та латини, зробив багато перекладів. Знав старослов'янську, чеську, російську, ідиш, пізніше вивчив англійську, угорську, італійську. Він переклав українською мовою твори близько 200 авторів із 14 мов та 37 національних літератур.

Серед праць Івана Яковича велике місце належить перекладам з античних літератур. Він вважав, що антична поезія є скарбницею світової культури, і намагався збагатити нею українську культуру.

Гомер і Гесіод, переклад трагедії Софокла *«Цар Едіп»*, *«Сапфо і Алкей»*, *«Піндар і Менандр»*, збірка *«Старе золото»*, римські поети Горацій і Вергілій – цим далеко не вичерпується список античних перекладів Франка. Його переклади з грецької в більшості своїй точно передають як зміст, так і поетичні особливості оригіналу, мають ґрунтовні коментарі.

Переклади з Сапфо і Алкея вийшли окремою книжкою. Це – дослідження творчості двох стародавніх поетів з перекладами їх поезій.

Багато уваги приділив Франко перекладам з безсмертних гомерівських поем *«Іліада»* та *«Одіссея»*.

Найвагомішою працею Франка-перекладача є *«Фауст»* Гете. Над цим твором письменник почав роботу ще в 70-ті роки. 1875 р. в журналі *«Друг»* з'явилися уривки з *«Фауста»*. У 70-80-х роках Іван Якович продовжував друкувати свої переклади з цього твору. У 1882 р. переклад вийшов у світ під назвою *«Фауст», трагедія Йогана Вольфганга Гете, ч. I, з німецького переклав і пояснив І.Франко»*.

Він активно цікавився розвитком чеської літератури, листувався із чеськими літераторами. Свої статті, присвячені цим письменникам, а також і переклади з чеських поетів і прозаїків він підкорив єдиній цілі – зробити літературу цього народу надбанням української культури і цим сприяти розвитку і чеської, й української демократичної літератури.

Ставши редактором відділу літератури і критики в журналі *«Літературно-науковий вісник»* (1898-1906), Іван Якович продовжував знайомити українського читача з кращими зразками світової літератури. У журналі письменник надрукував переклади творів Альфонса Доде, Анатолія Франса, Готфріда Келлера, Марка Твена, Генріка Ібсена, Готгольда Лессінга, Адама Міцкевича, а також – переклади з маловідомих тоді австралійських новелістів: Джона Гріна, Артура Девіса, Дж.Пойнтона та багатьох інших.

Велику групу складають переклади з народної поезії, яка привертала до себе пильну увагу Франка-дослідника, рівною мірою як і Франка-поета і перекладача. Він, здавалося, прагнув передати своєму народові всю різноманітність творчості народів світу.

Особливо цікавили Івана Яковича епоси різних часів і народів, починаючи від *«Слова о полку Ігоревім»*, середньовічного епосу *«Пісня про Нібелунгів»*, старогрецького епосу і завершуючи індійським і старовавилонськими епосами.

Чималий внесок Франка у сходознавство. У 1912-1913 рр. він переклав більше сотні віршованих уривків для другого українського видання збірки

арабських казок «Тисяча і одна ніч». Публікуючи частину перекладів у журналі «Надія», 1912 року написав і невеличкий вступ, де показав себе добрим знавцем арабських мов. Він переклав уривки з «Махабхарати» і кілька індійських казок з Панчатантри. Іван Якович є автором не тільки численних перекладів, а й поеми на старовинні індійські мотиви. 1909 р. в «Універсальній бібліотеці» вийшла індійська легенда «Цар і аскет» з передмовою Франка «Короткий нарис староіндійського (санскритського) письменства».

Окремо хотілось би відзначити переклади І.Франка з англійської мови. Наскільки він цінував Шекспірові твори, свідчать спогади Марка Черемшини. Майбутній автор «Кар-бів» познайомився з І.Франком у Відні, згодом вони разом їхали поїздом і І.Франко взявся екзаменувати М.Черемшину з Байрона і Шекспіра і зауважив, що від цих двох велетів починається взагалі література так, як право від римського права, а наука про національну економію від Адама Сміта.

І.Франко розпочав перекладати твори В.Шекспіра 1879 р., періодично звертався до нього впродовж усього життя. Він повністю переклав трагічну комедію В.Шекспіра «Венеціанський купець» та першим в Україні звернувся до його лірики, переклавши 12 сонетів. Серед його перекладацьких практик залишилися уривки з драм «Король Лір» і «Буря».

І.Франко вважається засновником шекспірознавства в Україні. Він – автор дванадцяти спеціальних шекспірознавчих розвідок: десяти передмов до Кулішевих перекладів із Шекспіра, однієї до власного перекладу «Венеціанського купця» та статті «*Shakespeare bei den Ruthenen*». І.Франко зробив чимало як редактор перекладів творів В.Шекспіра, що їх здійснили П.Куліш і Ю.Федькович.

І.Франко – один з найбільших знавців творчості Байрона в Україні. 1879 р. вийшла друком Байронова драматична поема «Каїн» у його перекладі. Через десять років Франко опублікував власну філософську легенду «Смерть Каїна». Щодо сюжету, то Франкова легенда є начебто продовженням, що закінчується вбивством Авеля. Його твір починається з блукань Каїна по світі. Але Франкова легенда – не просто продовження Байронової містерії. Якщо Байронів Каїн у запереченні несправедливого світу залишається гордим індивідуалістом, то Каїн І.Франка виступає в кінці твору як невід’ємна від людської громади особистість. Дуже вдалий Франків переклад вірша Дж.Г.Байрона «*The Isles of Greece*» під назвою «Новогрецька пісня».

І.Франко вписав славу сторінку в історію української бернсіани: 1896 р., з нагоди сотих роковин смерті шотландського поета, він переклав і опублікував у журналі «Житє і слово» солідну статтю австрійського літературознавця Карла Федерна про Р.Бернса. До статті він додав власні переклади шести Бернсових поезій, зокрема «*A man’s a man for a’that*» – «А муж є мужем, будь-що-будь». Творчістю Ч.Діккенса І.Франко зацікавився ще в юнацькі роки.

В автобіографічному оповіданні «Гірчичне зерно» письменник згадує, як він уперше дізнався про англійського романіста від сина свого шкільного товариша Лімбах: «Хто не знає Діккенса, той властиво не знає нічого з літератури, не має смаку, не має очей». Перший твір Ч.Діккенса, який І.Франко перечитав, – це «Посмертні записки Піквікського клубу» (у німецькому перекладі). У своїх працях дослідник звертав увагу на те, що англійський письменник – чудовий майстер індивідуалізації, глибокого психологічного аналізу. Ч.Діккенс та його герої згадуються також у художніх творах І.Франка – у повісті «Лель і Полель», в оповіданні «Із записок недужого».

І.Франко перекладав давньошотландські та давньо-англійські балади, поезії Персі Біші Шеллі, Альфреда Теннісона, Томаса Мура, Томаса Гуда.

Говорячи про значення перекладацької діяльності, письменник твердить, що переклади творів світової літератури роблять їх частиною української культури.

Лесі Українці не судилося ходити, за висловом Франка, до «прилюдної» школи. Тож знання вона здобула завдяки домашній науці й наполегливій самоосвіті, зокрема, з іноземних мов та літератур. За оцінкою К.Квітки, хіба що Франко «...був, може, єдиний чоловік на Україні, що переважав Лесю в знанні західноєвропейських літератур».

Леся Українка мала феноменальні здібності до мов. Вільно розмовляла українською, російською, болгарською, польською, французькою, німецькою та італійською мовами, писала українською, російською, німецькою та французькою мовами, перекладала з давньогрецької, польської, англійської, німецької, італійської та французької мов. Добре знала латину, а в Єгипті почала вивчати іспанську мову.

Так, навчившись читати в чотири роки, Леся Українка (тоді ще Лариса Косач) разом з іншими дітьми родини читала із захопленням ілюстроване видання казок Андерсена французькою мовою. Це видання було подарунком перекладача М.Старицького. У подальшому вона читала твори французьких авторів Ж.Санд і Е.Золя. Ці книжки, як і багато інших дарував дядько – М.Драгоманов.

Разом з братом Михайлом 18-річна Леся задумує видати цілу серію перекладів найкращих російських і європейських творів для «Європейської бібліотеки». У переліку авторів – Гомер, Короленко, Гоголь, Толстой, Щедрін, Гайне, Шиллер, Гете, Бальзак, Шекспір, Вольтер, Руссо, Беранже, Байрон, Міцкевич, Конопницька...

Далі були велика кількість перекладів творів М.Гоголя на французьку мову, переклади українською мовою творів німецького поета Гейне, навчання сестри Ольги французької мови, написання підручника для молодших дітей родини «*Стародавня історія східних народів*» на основі роботи француза Л.Менара «*Історія стародавніх народів Сходу*», сприяння сестрі Ользі в її перекладах (зокрема Діккенса на українську мову, Ольги Кобилянської – на російську), спілкування з представниками різних народів польською, болгарською, італійською тощо під час проживання у різних країнах та листування на різних мовах.

В оволодінні мовами і культурами Леся Українка, з огляду на тяжкий стан здоров'я та інші негативні обставини, виявляла величезну наполегливість і силу волі. Відчувши бажання перекласти Діалоги Леопарді, вона вивчила граматику італійської мови. Захопившись творами великих англійських письменників XVII ст., опанувала, подолавши певні труднощі, англійську мову. Для вивчення історії поставила за мету поглиблене студіювання латини. Готуючись до лікування в Єгипті, почала вивчати арабську мову. Запланувала читання скандинавської літератури в оригіналі і досягла цієї мети.

Безумовно, в успіхах Лесі Українки велику роль відігравали не тільки дійова мотивація і вольові якості, але й неабиякі здібності. Сама Леся Українка вважала, що на світі немає такого звуку, якого вона не могла б вимовити. Про здібності Лесі до

мови говорить також такий факт. Небагатьом іноземцям вдається опанувати дуже поширеним у болгарській мові звуком, що позначається літерою «ъ». Перебуваючи в Болгарії і майже досконало оволодівши мовою цієї країни, Леся дивувала носіїв мови правильною вимовою саме цього звуку. Великих здібностей вимагало і самостійне вивчення багатьох мов, хоча і на різному рівні. Є всі підстави вважати Лесю Українку поліглотом. Вона вільно читала і розмовляла українською, російською, польською, французькою, німецькою, досить добре італійською і болгарською. Крім того, перекладала з сербської та чеської.

В її листах українською мовою зустрічаємо вислови російською та іншими мовами. Вивчаючи мови різних народів переважно за допомогою книжок, Леся, тим не менше, вважала, що без безпосереднього спілкування не можна досконало оволодіти іншою мовою. Навчаючи сестру Ольгу і родича Світозара Драгоманова французької мови, Леся Українка намагалася говорити з ними тільки цією мовою. Таким чином, вона створювала те, що ми зараз би назвали «штучним мовним середовищем». Збираючись у плавання на кораблі, де в оточенні мали переважати італійці, Леся раділа, що це допоможе їй удосконалити знання італійської. Щоправда, у цю подорож з тією ж метою вона взяла для перекладу твори італійських авторів. Треба зазначити, що для заробітку інколи Леся Українка займалася приватним викладанням мов. Але пізнавальні, мовознавчі й культурологічні мотиви переважали. Так, з болгарином вона вивчала болгарську мову, а його навчала української, з грузином – займалася французькою мовою, а він з нею латиною.

Палка патріотка Леся Українка була прихильницею всесвітнього діалогу мов і культур, духовного єднання народів на гуманістичній основі.

Мотив смерті коханої людини в поезії Івана Франка та Лесі Українки

Минає час – і кожне покоління, дорослішаючи, стика-ється з питаннями, що залишаються нерозгаданими протягом віків. Поетів найбільше хвилюють загадки людської душі, серед них – зіткнення кохання і смерті.

Мотиви втрати коханої людини присутні в ліриці Івана Франка й Лесі Українки.

І.Франко, оповідаючи у збірці *«Зів'яле листя»* історію того, як ліричному героєві тричі «являлася любов», умістив до 3-го жмутка вірші з мотивом смерті дівчини. У поетовій долі була зустріч із вродливою, освіченою полькою аристократичного походження Юзефою Дзвонковською, якою захоплювався весь гурт молодії інтелігенції міста Станіслава (нині Івано-Франківськ). Знайомі називали її Мовчання. Була горда, чемна, самостійна в думках і вчинках, не приймала залицянь закоханих у неї чоловіків. Дівчина викликала ніжні почуття в І.Франка, проте стосунки не склалися: Юзефа відповіла українському громадському діячеві, який уже зазнав ув'язнення за політичну діяльність, відмовою на його пропозицію одружитися, – можливо, тому, що знала про свою страшну хворобу і не хотіла обтяжувати його життя. Згодом, попри своє високе походження, працювала народною вчителькою у прикарпатському селі Княгиничі. Смерть, що забрала її навесні 1892 р. (їй ще не виповнилося 30 років), стала одним з найсильніших потрясінь для І.Франка і своєрідно відбилась у його ліричній драмі *«Зів'яле листя»*.

Найсмутніша історія кохання у 3-му жмутку ліричної драми розгортається ретроспективно: спочатку виражено жалобні почуття, потім художньо розказано передісторію трагедії. І.Франко докладно передає психологічний стан юнака, враженого передчасною смертю дівчини, погляд поета спрямовано у внутрішній простір ліричного героя. Се в ньому б'є дзвін, у ньому *тяженний трам*, що клонить додолу, з нього *щось горло душить*. Те, що спричинює страждання, поет табуйовано називає *щось, хтось*. Так і не розкриваючи обличчя першопричини, він тільки здогадується, запитально відповідаючи на своє ж питання: *Хто се люто гонить / Думки з душі, що в собі біль заперла? / Сам біль?*. Душевний біль від втрати домінує у психологічному стані ліричного героя, ним пронизано всі образи вірша, забарвлено виражальні засоби поетичної мови.

Страшна сердечна втрата не виявлена зовні й від того ще важча. У серці того, хто залишився на цім світі, гине найкраще, найсвітліше: *найкращий мій огонь згорів*. Наслідок ураження свідомості смертю дорогої людини – внутрішнє каліцтво. *Повік каліка!* – вигукує, ніби б'є у дзвін, герой ліричної драми.

Спустошений трагедією, внутрішній простір не залишається порожнім – його наповнено іншим змістом: замість світла, мрій і храму в ньому панує біль, саме він заповнив усю істоту – *лиш біль і се страшенне: бам, бам, бам*. Звук погребального дзвона як знак біди лунає в серці людини, ятрячи душевну травму. Те, що зовні в героєві не відбувається разючих змін (*А сліз нема, ні крові, ані поту*), лише підкреслює глибину болю, неможливість полегшити його, вихлюпнувши назовні.

Останній вірш, що завершує цю трагічну історію кохання («*В алеї нічною літною...*»), продовжує мотив смерті-збайдужіння в новому часопросторі – не суспільного, а природного, чуттєвого життя. Довкілля – літня нічна алея, закохані безжурні пари – сприймається розумом, проте залишається чужим, навіть викликає ненависть. *Ненавиджу любов, чуття, – / Одно люблю лиш – забуття, / Спокій, безпам'ятну могилу*, – пише поет. Усвідомлення свого протистояння красі й життю є констатацією факту, і немає надії цьому зарадити. Ліричний герой ніби ставить собі діагноз невиліковної хвороби, адже єдине, що залишилося в ньому від життя, – це біль, *Біль лютий, на який не вспів / Ніхто ще видумав рецепти*. Поет уточнює характеристику стану свого героя, поглиблюючи його аналіз, наче роздивляючись душу під мікроскопом поетичного зображення.

9-й вірш 3-го жмутка «*Зів'ялого листа*» («*Тричі мені являлася любов...*») є начебто стислим викладом змісту всієї збірки. Це узагальнення власного особистого життя, зроблене ліричним героєм. Історія любові, що нас наразі цікавить, є найкоротшою, бо вона, власне, й не розпочалася, ставши обірваною мрією: *Явилась друга – гордая княгиня, / Бліда, мов місяць, тиха та сумна, / Таємна й недоступна, мов святиня. / Мене рукою зимною вона / Відсунула і шепнула таємно: / «Мені не жить, тож най умру одна!» / І мовчки згасла там, де вічно темно*.

Мотив втрати коханої в поетичній версії І.Франка – це історія непочатого кохання, на яке відразу лягла смертна тінь. Тому образ смерті постійно наявний у проаналізованих вище віршах: спочатку як передчуття, потім як реальність і врешті – як похорон краси й життя у внутрішньому просторі героя.

Інтимна лірика Лесі Українки близька до активного заперечення смерті коханої людини. Лірична героїня Лесі Українки рішуче не віддає свого друга смерті.

Поетеса зобразила кохання на порозі смерті і за її безжальним порогом. У життєвій долі авторки найтрагічнішою була історія взаємин з революціонером

Сергієм Мержинським, який помер від сухот на її руках у березні 1901 року в Мінську. У світі Лесиної поезії жінка не уявляє розлуки з другом і бореться за його життя навіть на смертному порозі, коли злая мара вже зайшла у простір життя по свою здобич: *Стать над тобою і кликнуть до бою /Злую мару, що тебе забирає, / Взять тебе в бою чи вмерти з тобою, / З нами хай щастя і горе вмирає.*

Лесина любовна поезія наповнена не тільки передчуттям смерті, а й рішучістю не розлучатися з другом. Він і вона завжди будуть разом, упевненість у неперервності любові, прослідковується в поетичних текстах різноманітно: у просторі потойбіччя, де мандрують обое: *Візьми, візьми мене з собою, ми підемо тихо посеред цілого лісу мрій і згубимось обоє помалу, вдалині;* в образах упалих руїни і плюща: *А прийде час розсипатись руїні, – / Нехай вона плюща сховає під собою. / Навіщо здався плющ у самотині?. У віршах, написаних після поховання товариша, цінність нерозривності «Я» і «Ти» зберігається, набуваючи нових змістів і форм.*

Почуття любові, що стало запороговим після похорону, є протестним. Лірична героїня, залишившись сама в цьому світі, руйнує кордон, що відокремив коханого, своєю волею створює спільний простір, де вони навіки разом: *Уста говорять: «він навіки згинув!»/А серце каже: «ні, він не покинув!» / Ти чуєш, як бринить струна якась тремтяча? / Тремтить-бринить, немов сльоза гаряча, / Тут, в глибині, і б'ється враз зі мною: / «Я тут, я завжди тут, я все з тобою!».*

Містком через зловорожий поріг стає музика: бриніння струни, голосу, співу. Музика – це те, що не вмирає, тож саме її бере собі за рятівницю в горі лірична героїня Лесі Українки, для якої фортепіано – найкращий друг з дитинства.

Драматичність стосунків з коханим у поезії Лесі Українки пов'язана з вищим призначенням друга, його відданістю людству, а не конкретній людині.

Високий інтелектуалізм поезії Лесі Українки не затоплюється бурхливою повинню емоцій і не чергується з нею – аналітична думка й емоційне серце завжди поряд, у діалозі (згоді або суперечці), вони нерозлучні, невідокремлювані, хоч і різні частки одного «Я». Жінка знає, що долання смертної межі – це лише ілюзія, проте свідомо приймає її: *І ти знов оживеш в вінку живому / Живих квіток; ілюзії серпанок, / Серпанок мрій моїх тебе скрасить.*

Нерозривно поєднавши любов з вічністю, І.Франко й Леся Українка здобувають ціннісну основу для того, що Г.Марсель назвав дебатами душі: вони порушують «прокляті питання» життя, смерті, кохання. Кожний з авторів створив філософськи і стилістично оригінальну історію трагічної любові; ліричний герой кожного знаходить свій вихід із самотнього існування перед порогом, який розлучив з коханою людиною, цей вихід – вільний вибір у потаємних глибинах індивідуального людського буття.

* * *

Франко малює так, як природа.

Його характери – символи характерів, його події – символи подій.

Гнат Хоткевич

* * *

Спитаєте, яке враження зробив на мене Франко? Великого астрального тіла, що гріє всю Україну, а світить далеко ще далше.

Марко Черемшина

* * *

На Галицькій Русі не було чоловіка, що мав би такий вплив на сучасну молодь, який мав свого часу Іван Франко. У нього була гарна бібліотека, з якою користалась молодь його кружка, в бібліотеці тій знаходили ми те, чого деінде в Галичині не можна було знайти: «Вестник Европы», «Отечественные записки», твори Щедріна, Бєлінського, Добролюбова, Золя, Флобера, Спенсера, Лассаля, а українських – Драгоманова, Мирного.

Є.Олесницький

* * *

Подібно до легендарного Данко, розірвавши свої груди, він дістав вогненне серце і освітив ним шлях для визволення свого народу.

Агатангел Кримський

* * *

Іван Франко був таким, яким вродила його мужицька хата в Нагуєвичах. Завзятим, роботящим, розумним, тверезо думаючим, ворогом фрази і брехні, а тому гризьким, дотепним, саркастичним.

П.Карманський

Список літератури

Іван Франко

Гундорова Т. Невідомий Іван Франко: Грані Ізмарагду / Т.Гундорова ; гол. ред. В.Куценко. – К. : Либідь, 2006. – 360 с. : іл.

Павличко Д. «Зів'яле листя» Івана Франка : літературознавче дослідження / Д.Павличко. – 2-ге вид. – К. : Веселка, 2008. – 23 с. – (Урок літератури).

Павличко Д. Іван Франко – будівничий української державності : есе / Д.Павличко. – 2-ге вид. – К. : Веселка, 2008. – 40 с. – (Урок літератури).

Панасенко Т. Іван Франко / Т.Панасенко. – Х. : Фоліо, 2013. – 122 с.

Франко Іван [Електронний ресурс]. – Електрон. дан. – [б. м.] : [б. в.], 2012. – 1 ел. опт. диск (DVD-ROM). – (Імена з Оксаною Марченко).

Франко-Ключко А. Іван Франко і його родина : спомини / А.Франко-Ключко. – Видання друге. – Х. : Просвіта, 2005. – 88 с.

Апостол духу і праці : [до 150-річчя від дня народження І.Франка] // Шкільна б-ка. – 2006. – № 7. – С. 9–10.

Біла Е. Творчий геній, спрямований у майбутнє : [про І.Я.Франка] / Е.Біла // Країна знань. – 2006. – № 6. – С. 41–45.

Бондарчук Л. На шлях європеїзму: сторінки творчих взаємин Івана Франка і Лесі Українки // Дивослово. – 2007. – № 12. – С. 49 – 51.

Булавіна Л. «Поезія – це завжди неповторність...» / Л.Булавіна // Все для вчителя. – 2014. – № 10. – С. 22–25.

Віннічук Г. Каменяр золотого мосту між народами : [методичні поради до теми «Іван Франко – популяризатор світових літератур на Україні»] / Г.Віннічук // Зарубіжна л-ра. – 2007. – № 14. – С. 18–20.

Васянович Г. Педагогічні ідеї Івана Франка : [до 150-річчя від дня народження Каменяра] / Г.Васянович // Рідна шк. – 2006. – № 10. – С. 27–29.

Головай І. Історія кризь призму поетичного світу Івана Франка / І.Головай // Укр. мова та л-ра. – 2005. – № 40. – С. 18–20.

Голод Р. Творчість Івана Франка як дзеркало літературного процесу кінця XIX – початку XX ст. / Р.Голод // Дивослово. – 2005. – № 2. – С. 57–59.

Гомон П. Слобожанська орбіта Івана Франка / П.Гомон // Укр. мова і л-ра С. 27–9.в шк. – 2006. – № 6. – С. 59–62.

Денисюк І. Про літературознавчі та фольклористичні праці Івана Франка / І.Денисюк // Міфологія і фольклор. – 2014. – № 3. – С. 118–119.

Загороднюк О. Літературні казки. І.Франко «Фарбований лис» : [урок української літератури] / О.Загороднюк // Все для вчителя. – 2014. – № 10. – С. 56–58.

Злупко С. Яскравий вогонь геніальності Івана Франка / С.Злупко // Обдарована дитина. – 2006. – № 8. – С. 3–7.

Іван Якович Франко : [фотоматеріали] // Шкільна б-ка. – 2006. – № 5. – С. 27–30.

Клех Л. Іван Франко – дітям : [сценарій ранку] / Л.Клех // Розкажіть онуку. – 2006. – № 17–18. – С. 13–19.

Коваленко С. І.Франко – геніальний перекладач світового рівня : [літературний урок-дослідження перекладацької спадщини Івана Франка, 10 кл.] / С.Коваленко // Зарубіжна л-ра. – 2007. – № 14. – С. 13–17.

Лісович О. Казковий Франковий вернісаж : [урок для 3-4 кл.] / О.Лісович // Розкажіть онуку. – 2007. – № 8. – С. 21–24.

Лісович О. Окрай шляху народів стоїть та криниця глибока... : [сценарій до 150-річчя з дня народження І.Я.Франка] / О.Лісович // Розкажіть онуку. – 2006. – № 17–18. – С. 10–12.

Лісович О. Казка вчить, як на світі жити. Іван Франко «Три міхи хитрошів» : [урок позакласного читання з елементами театралізації у 3-4 кл.] / О.Лісович // Почат. шк. – 2007. – № 4. – С. 26–29.

Лісович О. Полум'яне слово Івана Франка : добірка присвячена відзначенню 160-ї річниці від дня народження І.Франка. / О.Лісович, Г.Чапля // Розкажіть онуку. – 2016. – № 7. – С. 3–14.

Матвійшин В. Світова література у перекладацькій та творчій діяльності Івана Франка / В.Матвійшин // Всесвітня л-ра та культура в навч. закл. України. – 2008. – № 5. – С. 16–23.

Панченко В. З дитячих літ генія : [про І.Франка] / В.Панченко // Дивослово. – 2006. – № 9. – С. 37–38.

Печарський А. Іван Франко – «Дух, наука, думка, воля»: психоаналітична парадигма творчості / А.Печарський // Дивослово. – 2014. – № 10. – С. 58–64.

Присяник В. Іван Франко. Життєвий і творчий шлях письменника : [урок української літератури] / В.Присяник // Все для вчителя. – 2014. – № 10. – С. 114–115.

Семенюк Г. Поет національної честі : [І.Франко] / Г.Семенюк // Слово і час. – 2007. – № 3. – С. 47–51.

Скрипник Л. Ти вірним був сином свого народу : [сценарій до 150-річчя з дня народження І.Я.Франка] / Л.Скрипник // Позакл. час. – 2006. – № 15-16. – С. 3–5.

Слоньовська О. Міфопоетична парадигма незалежної України в ліриці Івана Франка, Євгена Маланюка, Івана Багряного та Олега Ольжича / О.Слоньовська // Дивослово. – 2007. – № 10. – С. 56 – 60.

Тирик Я. Дорогами і стежками Івана Франка : [путівник по місцям де жив Франко І.] / Я.Тирик // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2006. – № 27–28. – С. 35–46.

Токмань Г. Мотив смерті коханої людини в поезії Івана Франка, Лесі Українки, Володимира Свідзинського / Г.Токмань // Дивослово. – 2010. – № 9. – С. 29–37.

Увага до Івана Франка : [з приводу 150-літнього ювілею і не тільки] // Укр. мова та л-ра. – 2006. – № 33–34. – С. 3–39.

Шарманова Н. «Я син народу, що вгору йде, хоч був запертий в льох» нотатки до афористичної майстерності Івана Франка / Н.Шарманова // Укр. мова і л-ра в шк. – 2006. – № 6. – С. 55–58.

Вебліографія

Горбатюк М. Іван Франко та Леся Українка у літературі, громадських справах і у буденному житті // Наукова електронна бібліотека періодичних видань НАН України :

[електронний ресурс] : [веб-сайт]. – Режим доступу: : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/27705/10-Gorbatuk.pdf?sequence=1>. – Назва з екрану.

Малиновський М. І.Я.Франко і Харків: проблеми музеєфікації // 14 Сумцовські читання: Музей і сучасність: актуальні проблеми музейної діяльності : [електронний ресурс] : [веб-сайт]. – Харків, 2008. – Режим доступу : <http://museum.kh.ua/academic/sumtsov-conference/2008/article.html?n=149>. – Назва з екрану.

Люднов О. Іван Франко – перекладач // Іван Франко : [електронний ресурс] : [веб-сайт]. – Режим доступу : http://ivan-franko.blogspot.ru/2011/11/blog-post_7974.html. – Назва з екрану.

Почесний доктор Іван Франко : [розмова з доцентом кафедри історії української літератури ХНУ ім. В. Н. Каразіна Т.С.Матвєєвою] / розмову вела А.Чала // Газета «Харківський університет» : [електронний ресурс] : [веб-сайт]. – Режим доступу : http://wwwgazeta.univer.kharkov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=855&Itemid=877. – Назва з екрану.

Леся Українка

Горянич М. Леся Українка і я : [оповідання про життя поетеси Лесі Українки : для мол. та серед. шк. віку] / М.Горянич ; худож. Т.Гущина. – К. : Зелений Пес, 2011. – 47 с. : іл. – (12 балів) (Українська література).

Гоян Я. Милий, ти душу дав мені...: про «Лісову пісню» Лесі Українки : есе / Я.Гоян. – 3-тє вид. – К. : Веселка, 2009. – 55 с. – (Урок літератури).

Григорій Сковорода, Тарас Шевченко, Іван Франко, Леся Українка. – Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2012. – 472 с.

Кармазіна М. Леся Українка : життєвий і творчий шлях Л.Українки / М.Кармазіна ; під. заг. ред. акад. НАН України В.Смолія;. – К. : Альтернативи, 2003. – 416 с. : іл. – (Особистість і доба).

Костенко А. Леся Українка / А.Костенко ; упоряд. В.П.Сичевський. – К. : А.С.К., 2006. – 512 с. – (Життя видатних людей).

Леся Українка: сюжети з життя в ілюстраціях і документах : фотокнига / авт.-упоряд. Н.Чіп, І.Веремєєва. – К. : Спалах, 2001. – 168 с.

Огнєва О. Східні стежки Лесі Українки / О.Огнєва. – 2-ге вид., переробл. й доп. – Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2008. – 240 с.

Панасенко Т. Леся Українка / Т.Панасенко. – Х. : Фоліо, 2013. – 123 с. – (За програмою «Українська книга» 2013 р.).

Столярова А. Харківська весна Лесі Українки / А.Столярова. – К. : Просвіта ; Х. : Просвіта, 2006. – 88 с.

Багаліка Ю. Леся Українка: погляд із XXI століття / Ю.Багаліка // Українки в історії. – Київ : Либідь, 2004. – С. 182–186.

Бояринцева М. Лесине свято : [бібліотечний урок до дня народження Лесі Українки] / М.Бояринцева // Шкільна б-ка+. – 2007. – № 4. – С. 15–18.

Бричка М. Учимося у Лесі Українки / М.Бричка // Дивослово. – 2013. – № 2. – С. 24–29.

Вічнозелений сад поезії : конкурс знавців творчості Лесі Українки // 10 берегинь слова : матеріали про життя і творчість; уривки з художніх творів; сценарії літературних свят / упоряд.: С.Радзіх, Г.Злепко. – Х. ; Тернопіль : Ранок, 2010. – С. 17–28.

Гаврилюк С. Лесин віночок : [сценарій заходу, присвяченого Лесі Українці] / С.Гаврилюк // Шкільна бібліотека. – 2011. – № 1. – С. 4–13.

Головій Г. «Ні! Я жива! Я буду вічно жити!» : сценарій літературно-музичної композиції до дня народження Лесі Українки / Г.Головій, О.Сметюх // Зарубіжна література в школах України. – 2015. – № 3. – С. 31–33.

Ізмайлова О. І квітнуть мрії поетеси : [сценарій за творчістю Лесі Українки] / О.Ізмайлова // Шк. бібліотека. – 2012. – № 1. – С. 103–108.

Ільченко О. Хто не жив посеред бурі, той ціни не знає сили... : [дитинство Лесі Українки] / О.Ільченко // Олесь Ільченко про Леонардо да Вінчі, Карла Ліннея, Жюль Верна, Джона Рокфеллера, Лесю Українку : Грані-Т, 2007. – С. 63–76.

Леся Українка – поетеса, перекладачка, громадська діячка // Шкільна бібліотека. – 2009. – № 2. – С. 120.

Леськів О. Лесина загадка : [літературна вікторина за творчістю Лесі Українки] / О.Леськів // Шк. бібліотека. – 2012. – № 1. – С. 109–110.

Ломачинська В. Безсмертна Леся Українка була і є, повік жива : [виховна година] / В.Ломачинська // Розкажіть онуку. – 2010. – № 1. – С. 49–53.

Малярчук Т. Безсмертна дочка Прометея : [сценарій про Лесю Українку] / Т.Малярчук // Позакласний час. – 2011. – № 1. – С. 15–18.

Мовчун А. Поезії та казки Лесі Українки для дітей / А.Мовчун // Почат. шк. – 2007. – № 2. – С. 16–20.

Мосієвська Н. Поетична творчість Лесі Українки : [цикл уроків у 8-му класі з використанням інноваційних технологій] / Н.Мосієвська // Дивослово. – 2010. – № 2. – С. 32–35.

Музика Л. Життєвий і творчий шлях Лесі Українки : [конспект уроку] / Л.Музика // Дивослово. – 2012. – № 2. – С. 27–32.

Семененко В. Нетлінність мрій : [історія кохання Л.Українки] / В.Семененко // Семененко В. Невідомі кохання відомих українців. – Х. : Школа, 2010. – С. 129–135.

Стрельнікова Л. На крилах Лесиних пісень : [сценарій] / Л.Стрельнікова // Позакласний час. – 2012. – № 1. – С. 118–121.

Ходарченко О. «Хотіла б я піснею стати...» : [літературно-музична композиція за творчістю Лесі Українки] / О.Ходарченко, Т.Фоміна // Дивослово. – 2011. – № 2. – С. 27–31.

Вебліографія

Івах О. Л. Українка в Харкові / О.Івах, К.Борисенко // 2-і Сумцовські читання: Наукова конференція : [електронний ресурс] : [веб-сайт]. – Харків, 1996. – Режим доступу : <http://museum.kh.ua/academic/sumtsov-conference/1996/article.html?n=814>. – Назва з екрану.